

A KÖRÖS-KULTÚRA ÉSZAKI ELTERJEDÉSI HATÁRÁNAK PROBLEMATIKÁJA A TISZASZŐLŐS–DOMAHÁZA-PUSZTÁN VÉGZETT ÁSATÁS EREDMÉNYEINEK FÉNYÉBEN¹

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

Eger, Dobó István Vármúzeum

E-mail: domboroczki@div.iif.hu

Abstract

Until now almost every possible neolithisation scenario of the Great Hungarian Plain has been sketched. That is why the task of the future research can not be so much to conceive new theories as to test the older ones. These are differing mainly about the presumed role the Mesolithic aboriginals played in the process.

According to the hitherto dominant view, the southern settlers of the Körös culture wandered up to the middle of the Great Hungarian Plain, where the local unfamiliar ecological endowments and the resistance of the aboriginals forced them to stop, leaving them the only possibility to detour to the east and colonise with smaller settlements the Upper Tisza and Szamos region. In the formation of the ALPC to the local Mesolithic inhabitants was attached decisive importance, who in the course of a long side by side living with the Körös culture and after a rapid acculturation process took over every aspects of the Neolithic novelties and finally even conquer the territory of the Körös culture.

Recently, partly due to research done in Heves County, we have managed to paint more realistic picture on the ALPC. Since we have new results from the sphere of the Körös culture as well, thanks to the recent discovery and excavation of a Körös site at Tiszaszőlős–Domaháza-pusztá, we can contribute to the discussion of the neolithisation in possession of rich comparative material. Based on these, we attribute much greater impact to the Körös culture in the development of the ALPC than before, so we can justify just those earlier opinions which ascribed only marginal role to the local Mesolithic population – at least in this early phase of the process.

In this paper we made a short report on the discovery and excavation of the Körös site at Tiszaszőlős escorted by some find-scattering maps and characteristic finds of the site and draw some preliminary conclusions on the so far analysed material.

KEYWORDS: NEOLITHIC PERIOD, KÖRÖS CULTURE

KULCSSZAVAK: NEOLITIKUM, KÖRÖS-KULTÚRA

A Körös-kultúra elterjedésének északi határa a Tisza-vidéken

Banner János, 1932-es munkájában, mely egyben a Körös-kultúra első összefoglalásának is tekinthető, a kultúra törzsterületét – három lelőhelytől eltekintve – a Tisza-, a Körös-, a Maros- és az Aranka-folyók által közrefogott területre, illetve attól délre, az Al-Dunáig elterülő, alföldi vidékre helyezte². A három kivételnek számító lelőhely közül Halas–Majsa a Kiskunság területén, míg Bodrogkeresztúr és Rakamaz a Felső-Tisza vidékén található. Két utóbbi lelőhely igen távol esett a Körös-menti törzsterülettől, a későbbi összefoglalásokból ki is kerültek, Banner J. annak idején mégis komoly jelentőséget tulajdonított nekik.

A bodrogkeresztúri lelőhely az 1930-as évek elejéig stratigráfiai jelentőséggel bírt: ez lett volna az a lelőhely, ahol a Körös-leletek a Tisza-reteg

fölött kerültek volna elő, így ez igazolta volna azt a néhány évvel később Banner J. által is revideált álláspontot, miszerint a Körös-kultúra a Tiszai-kultúra III. fázisát jelentené³. A másik, Rakamaz és Timár községek között vélelmezett Körös-lelőhely, mely Jósa A. bejelentése nyomán vált ismertté⁴, egy partomlásból származott. Mivel több korszak leleteinek keverékét mutatta, valószínűleg ezért kezelték fenntartásokkal a későbbiekben.

Kutzián Ida 1944-es Körös-monográfiájában a bodrogkeresztúri és a rakamazi lelőhelyek már lekerültek az elterjedési térképről. Ekkorra a Körös-kultúra legészakibb – bár szintén magányos – lelőhelyét Tiszaörvény–Malompart jelentette, ahonnan egy csipkézett szélű és egy körömcsípéses töredék került 1939-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba⁵. Mivel csak két szórvány cserépdarabról volt szó, ezért a lelőhelyet bizonytalan helyszíneként kezelték – a későbbi összefoglalásokból ez a helyszín úgyszintén kimaradt.

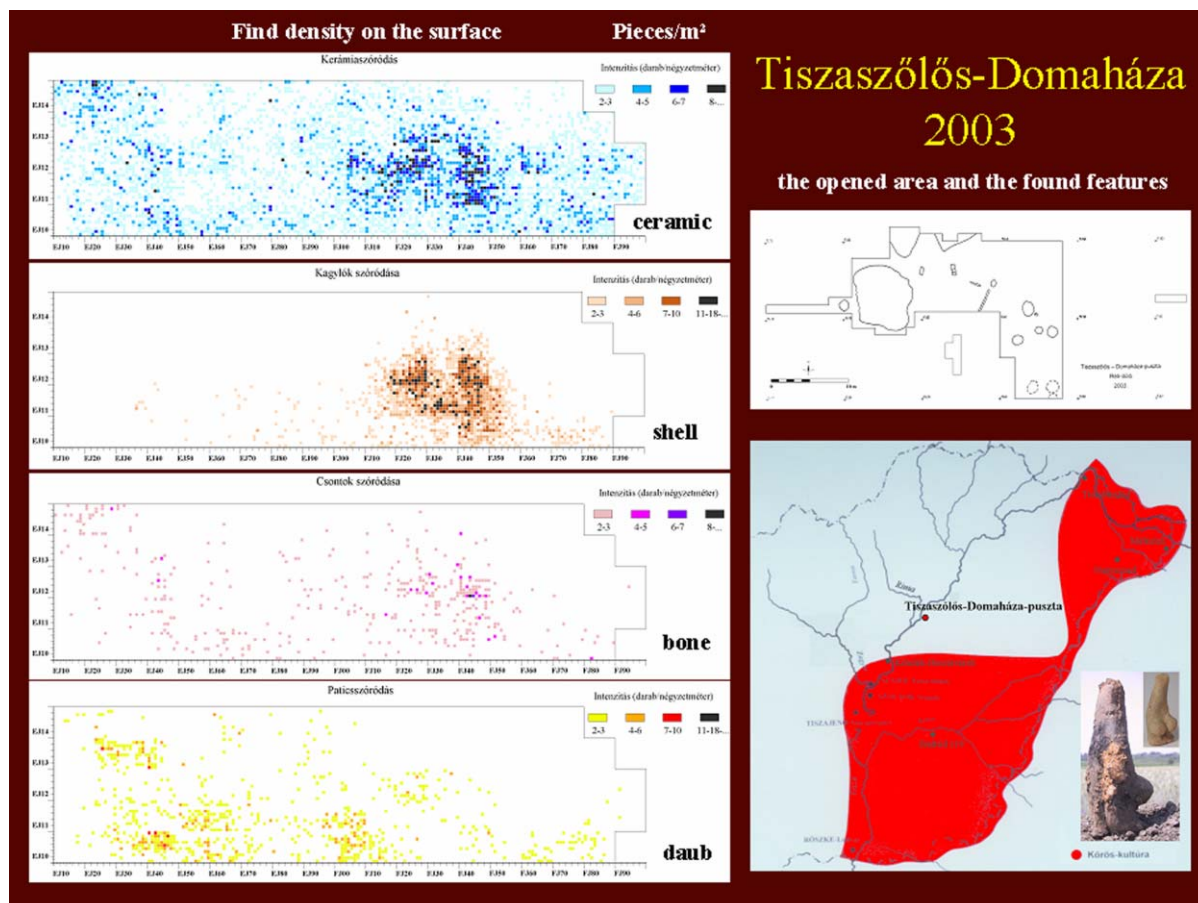

1. ábra: Ibrány, felszíni leletek (2004)

A törzsterület északi határa ekkoriban már Szolnok magasságában húzódott, az 1933-ban a Szolnoki Múzeumnak ajándékozott Zagyva-parti leletnek és a tószegi megfigyeléseknek köszönhetően.⁶

Az 1950-60-as években a Körös-kultúra lelőhelyeit is feltérképező terepbejárások Magyarországon elsősorban a Szolnoktól délre eső területekre és a bihari Berettyó-völgyre korlátozódtak⁷, a kultúra Szolnok környéki északi elterjedési határa egészen a hetvenes évek elejéig változatlan maradt.⁸ Erdély területén ezzel szemben több Körös-lelőhely is ismertté vált⁹. A Körös-kultúra legészakabbi lelőhelye a Homoród-patak mentén lévő Felsőhomoród lett, de Szalacsról és Érmihályfalváról is előkerültek olyan felszíni leletek (Szolnok magasságától északra!) melyek alapján mostantól a Körös-kultúra népének az Érmellék mentén történő északra hatolásával számolhattak a kutatók.¹⁰ Noha a kultúra ismert

lelőhelyei jelentős számban növekedtek¹¹, a Közép-Tisza-vidéken az északi elterjedési határ olyannyira stabilnak tűnt, hogy Kalicz Nándor és Makkay János az AVK genezisést vizsgáló 1966-os majd 1972-es tanulmányukban a Körös-kultúra geográfiai viszonyokhoz nem igazodó, az Alföld közepén húzódó elterjedési határát a helyi mezolitikus alapnépesség ellenállásával indokolhatták.¹² Az általuk ekkor körvonalazott, az AVK legkorábbi fázisát képező Szatmár-csoport lelőhelyei ráadásul szintén e határsávtól északra kerültek elő¹³, ezért a határvonal megléte mindkét oldalról indokolhatóan tűnt¹⁴. Néhány Kunhegyes környéki szórvány Körös-lelet alapján¹⁵ a határvonalat végül a Kunhegyes–Berettyóújfalu vonalon rögzítették¹⁶, így a Szatmár-csoport területe a Körös-kultúra északi komplementereként lett értelmezve, a Szatmár-csoportot és ezáltal az AVK alapnépességét pedig a helyi mezolitikus népelemekhez kötötték.

2. ábra: Tiszaszőlős-Domaháza, leletsűrűség

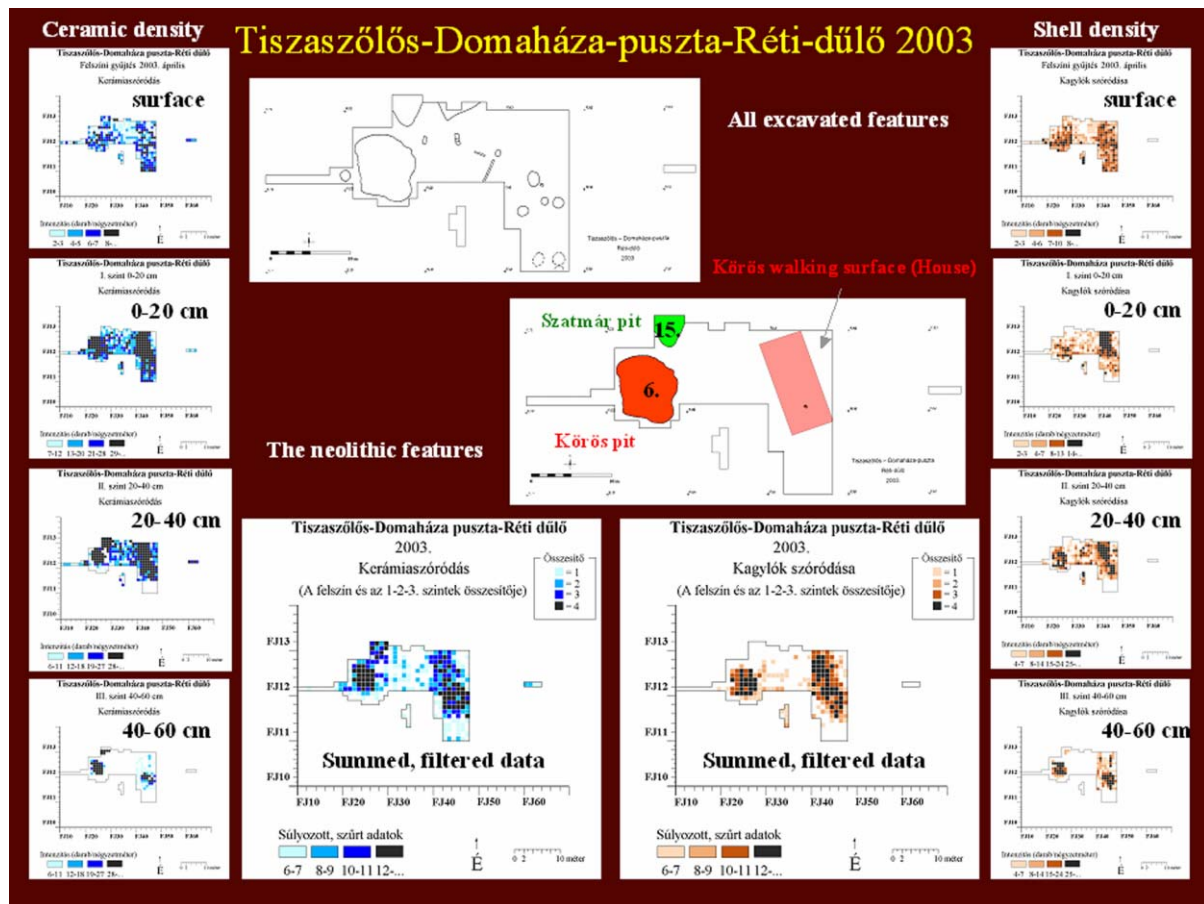
Az 1973-ban Méhtelken megkezdett ásatás jelentős fordulatot hozott a Körös-kultúra kutatásában¹⁷. Kalicz N. és Makkay J. felismerték, hogy a méhtelki és a felsőhomoródi Körös-leletek egy időhorizontba helyezhetők a korábban általuk a Szatmár-csoport első, idősebb fázisaként definiált tiszabezdédi és nagyecsed-i leletekkel, ezért rájuk inkább a Körös-kultúra elnevezést tartották helyesnek¹⁸. Így viszont a Szamos vidéken a Körös-kultúra zárt tömbje kezdett körvonalazódni, és a továbbiakban már csak a Szatmár-csoport második, fiatalabb fázisának leletei képviselték az átmenetet az AVK korszak felé.

Az 1970-es években, elsősorban Raczy Pál terepmunkáinak köszönhetően, Szolnoktól északra több helyen is sikerült kimutatni a Körös-kultúra jelenlétét, azonban az új lelőhelyek a Közép-Tisza vidékén még így sem lépték át a Kalicz N. és Makkay J. által meghúzott Kunhegyes-Berettyóújfalu vonalat¹⁹. 1971-72-ben a Szolnoktól 20 km-re északkeletre fekvő Nagykörű határában, gyümölcsfa telepítést előkészítő mélyszántás során kerültek magánygyűjtőkhöz olyan leletek, melyek néhány évvel később magukra vonták a figyelmet,²⁰ 1974-ben pedig, a kötelki határában, Nagykörűtől

további 5 km-re északra, egy leletmentés során került elő egy Körös- és egy Szatmár-gödör.²¹ A kötelki ásatás leletei, a Szolnoki Múzeumba Selmeczi László gyűjtéseként bekerült tiszagyendai leletekkel²² együtt, közel három évtizeden keresztül a legészakabbi Körös-leleteknek számítottak a Közép-Tisza-vidéken.

Az 1970-es években a Hortobágy-Berettyó és a Körösök vidékén is megszorodtak az ismert Körös-lelőhelyek, meghozzá rendkívüli mértékben. Békés megyében, a szeghalmi²³ és szarvasi²⁴ járások területén végzett módszeres terepbejárásoknak köszönhetően, több száz lelőhelyet fedeztek fel. Tovább keletre, a Berettyó és az Ér-völgyében, a magyar és a román területeken is, további, új lelőhelyek váltak ismertté, melyek immár összekötötték az Alföld középső részét a méhtelki-felsőhomoródi leletkörrel.²⁵

A kötelki leletek közlését követően, az 1980-as évekre már láthatóvá vált, hogy a korábban egymás komplementereiként definiált Körös- és Szatmár-elterjedési területek immár két szakaszon is fedik egymást: Kötelken, valamint a Felső-Tisza és a Szamos-vidéken.

3. ábra: Tiszaszőlős-Domaháza, leletsűrűség

Raczky P. ismerte fel először, hogy a Szatmár-csoport etnikus alapjaként ebben a helyzetben már nem csak a mezolitikus alaplakosság jöhet számításba, hanem a Körös-kultúra Felső-Tisza- és Szamos-vidéki települési tömbje is.²⁶ Nézete szerint a Körös-kultúra két ága, a közép-tiszai és a szamos-vidéki Kőteleknél találkozott egymással, az északi ág azonban, déli terjeszkedése során már Szatmár-típusú leleteket készített és ezt terjesztette dél felé az új, dombvidékre adaptált, állattenyésztő-földművelő életmóddal együtt. A Szatmár-csoport Körös-gyökerei mellett érvelt Korek József is, ő azonban ezt a következtetést a Szamos-vidéken végzett ásatásai során, a helyi középső neolitikus kerámiában sokáig kimutatható Körös-hagyományok alapján szűrte le.²⁷

A Körös-kultúra domináns szerepét hangsúlyozó elképzeléseket aztán az 1990-es évek közepétől, a jársági mezolitikus lelőhelyek felfedezése²⁸, majd az erre alapozott elméletek szorították közel egy évtizedre háttérbe. Kertész Róbert és Sümegi Pál újra a helyi mezolit alapnépesség szerepét emelték ki a neolitikációs folyamatban, és egy agroökológiai barriert vizionáltak a Körös-kultúra elé.²⁹ Eszerint a Körös-kultúra Kőtelektől északra ökológiai zsákutcába került, és az Alföld közepén

elérte terjeszkedésének természetes határait. Makkay J. is több tanulmányban foglalkozott a Körös-határ kérdésével. Az új mezolit lelőhelyek előkerülése miatt megerősítve érezte eredeti nézeteit, miszerint a Körös-kultúra északi terjeszkedését a helyi őslakosság ellenállása akadályozta meg.³⁰ A helyi őslakosság meghatározó szerepét, elsősorban teoretikai megfontolások alapján, a Délkelet-Európa neolitikációjával foglalkozó brit kutatók is hangsúlyozták. A. Whittle,³¹ J. Chapman³² és M. Zvebil³³ tanulmányaikban olyan neolitikációs folyamatot valószínűsítettek, melyben a népi bevándorlás helyett inkább a neolitikus ismeretek terjedtek és ezeknek az őslakosság általi befogadása zajlott. Noha a bevándorlás tényét nem tagadják, a neolitikációban a helyi elemek fontosságát emelik ki. A helyi őslakosság szerintük már a Körös-kultúra kialakításában is fontos szerepet játszott.³⁴

Magam több részeredmény publikálását követően, 2003-ban szóltam hozzá érdemben először a Körös-kultúra terjedésével, a Szatmár-csoport és az AVK kifejlődésével, valamint az É-Alföld területének neolitikációjával kapcsolatos kérdéskörhöz.³⁵

4. ábra: Tiszaszőlős-Domaháza puszta. A Körös kultúra leletei.

Ugyan Heves megyei kutatásaim során eddig még csakis a Szatmár-csoport erős Körös-gyökereire nézve találtam bizonyítékokat, mindemellett azonban a helyi mezolitik népesség marginális szerepét is feltételezhetőnek tartom a neolitikációs folyamatban.³⁶ Számomra eddig úgy tűnik, hogy az AVK kultúrája, a településszerkezetektől kezdve az anyagi kultúra típusain át az antropológiai és zoológiai anyagig bezárólag, szinte minden aspektusában a Körös-kultúrából vezethető le, a mezolitik-neolitik átmenet ezzel szemben egyelőre még szinte sehol sem mutatható ki határozottan a régészeti leletegyüttesekben. Ráadásul a Kőtelektől 35 km-re ÉK-re lévő Tiszaszőlős-Domaháza-pusztai Körös-lelőhely felfedezése, majd az itt, 2003 nyarán végzett ásatás megmutatta, hogy igenis érdemes a Közép-Tisza-vidéken is Körös-lelőhelyeket keresni, a Körös és Szatmár elterjedési zóna tehát nagyobb területen fedi egymást, mint azt korábban vélték. 2004-ben már Telekháza, Rakamaz és Ibrány (1. ábra) környékén is sikerült olyan lelőhelyeket felfedezni³⁷, melyek esetleg a Körös-kultúrához sorolhatók. Sajnos, a kutatásukra egyelőre még nem kaptam lehetőséget, az eddig gyűjtött adatok és érvek alapján azonban már most is indokolt feltételezni, hogy a Körös-kultúra települései a Tisza-mentén végig elterjedtek, a

kedvező adottságú, magas partokkal szegélyezett ártéri és friss vízi területek határain.

A Tiszaszőlős-Domaháza-pusztai Körös-lelőhely felfedezése

A tiszaszőlős-domaházai lelőhely felfedezéséről azért érdemes néhány szót ejteni, mert nem véletlenül bukkantam a helyszínre, hanem tudatos és tervszerű kutatás eredményeképpen találtam rá. Több tényezőt is megemlíthetek, melyek a keresésre ösztönöztek.

Mindenekelőtt az AVK települések, köztük is elsősorban a füzesabony-gubakúti lelőhely elemzése révén nyert tapasztalatokra kell utalnom. A gubakúti település elemzése során, a radiokarbon és a restaurálási adatok révén, nagyjából 2001-re kiderült, hogy a település minimum 3-400 évig volt használatban, ezáltal – a szabályos, soros településszerkezet dacára – egy adott időpontban mindig csak legfeljebb 2-4 gödör és ház létezett egyszerre a helyszínen.³⁸ Ennek két fontos következménye is volt. Egyik, hogy a Szatmár-csoport időszaka, azaz az AVK kifejlődésének időtartama jelentősen lerövidíthető, és így legfeljebb a két legkorábbi gödör élettartamára korlátozódhat a lelőhelyen.

5. ábra: Tiszaszőlős-Domaháza puszta. A Szatmár csoport leletei.

Ezek valóban tartalmaztak is az átmenetre utaló jellegzetességeket. Rájuk nézve két korai dátum is adódott a lelőhely C14 adatai alapján, melyek 95,4 % valószínűséggel ie. 5605-5297, illetve ie. 5573-5444 közé estek.³⁹ A másik fontos következmény ezen korai dátumokból adódott, hiszen ezek által a gubakúti Szatmár-leletek megjelenését immár összefüggésbe lehetett hozni a Körös-kultúra végének ie. 5500 körüli dátumaival⁴⁰.

Ezt követően át kellett gondolni, hogy hogyan is lehetne alaposabban vizsgálni az AVK és ezzel együtt a Szatmár-csoport geneziséét. Az utóbbi 20 évben a Szatmár-csoportot fokozatosan leépítették a szakirodalomban, ennek következtében viszont a Körös-kultúrából való átmenet vizsgálata szinte ellehetetlenült.⁴¹ Manapság egy leletegyüttesre vagy azt mondják, hogy Körös, vagy azt, hogy AVK1. A Körös-kultúrából való kifejlődés útját, a finom átmenetet, tehát már maga az alkalmazott terminológia is kizárja. Ennek következtében viszont úgy tűnik, mintha az AVK *per definitionem* csakis a helyi elemekből, külső hatásoktól függetlenül fejlődhetett volna ki. Meg kell teremteni tehát azt a lehetőséget, hogy a Körös-AVK átmenet újra vizsgálhatóvá váljon. Ehhez az ezredforduló táján Kalicz N. és Koós J. tették meg

az első lépéseket, azáltal, hogy az általuk mindvégig konzekvensen használt Szatmár-csoporton belül időbeli fázisokat definiáltak.⁴² Magam ezt a kezdeményezést, lényegét tekintve, nagyon inspiratívnak tartottam, viszont elleneztem, hogy a Szatmár-csoport kapcsán hosszú időszakról beszéljünk. Ehelyett azt javasoltam, hogy térjünk vissza a Szatmár-csoport eredeti Kalicz N. – Makkay J. féle 1972-es definíciójához⁴³, azaz jelölje a Szatmár-csoport csak és kifejezetten az átmeneti jellegű, kevert leletegyütteseket a Körös- és az AVK-kultúrák között.⁴⁴ Ez, a gubakúti gödörkronológia tanulságainak fényében, legfeljebb egy-két, vegyesen Körös-leleteket is tartalmazó gödröt jelenthet lelőhelyenként, egy többségében AVK-t készítő telepen. Ugyanez persze érvényes a Körös-lelőhelyek oldaláról is, hiszen a lineáris Körös-telepek a C14-sorozatok fényében ugyanolyan településfejlődést mutatnak, mint például Gubakút, így nem zárható ki, hogy egy Körös-telep végső fázisában (egy-két gödör időtartama alatt) a helyi emberek AVK-t is használjanak. Ez a problémamegközelítési mód lehetővé teszi, hogy evolúciós módon vizsgálhassuk az átmenetet és a továbbiakban csakis a kevert leletanyagú gödrökre fókuszáljunk, kerüljön az elő egy nagyobb részt Körös-, vagy

AVK-telepen. Így viszont – a Körös-jellegzetességek, mint pl. a csipett díszek, az alacsony csőtálpak, magas talpgyűrűk, stb., valamint az AVK vonaldíszek és korai festésminták együttes előfordulása alapján – az arányok ismeretében, az átmenetiség foka mérhetővé válhat.

Az átmenet feltételezhető helyét a Szatmár- és a Körös-lelőhelyek együttes előfordulási zónájában, vagy ennek közelében volt érdemes keresni. Ha tehát a kevert leletegyüttesek valóban evolúciós fejlődést takarnak, akkor a Kőtelek-Tiszaszőlős-Tiszacsege-Tiszavalk közötti területen elvileg meg lehet találni a tisztább Körös-lelőhelyeket is. Nos, ez a fajta gondolatmenet vezetett a keresésre.

2003. márciusában először a Kiskörétől délre eső Heves megyei Tisza-szakaszt jártam végig. Errefelé egyáltalán nincsenek olyan biztonságos megtelepedésre alkalmas magas partok, melyek olyannyira jellemzőek a délebbi Körös-lelőhelyekre. Talán a kiskörei gát térsége lehetett ilyen, de az sajnos, megsemmisült. Korek J. publikációjában említhető is néhány olyan töredék, mely korainak tekinthető, emiatt a lelőhely talán több figyelmet érdemelt volna.⁴⁵ Ezen a partszakaszon még az AVK települések is ritkák, csak egyet sikerült találnom Kisköre határában. Ez az óriási terület tehát, a Tisza jobb partja, a kiskörei rész kivételével, régen bizonyára egész évben ártér lehetett.

A terepszemléket ezt követően a Tisza bal partján, Tiszaroff és Tiszafüred között folytattam. Errefelé már több potenciálisan alkalmas hely is található, de vagy mai települések⁴⁶, vagy gátak és töltések⁴⁷ foglalták el ezeket a pozíciókat, vagy pedig írásos adatok vannak arra nézve, hogy a magas partokat ledőzerolták⁴⁸, megsemmisítve ezáltal a feltételezhető korai neolitikus lelőhelyeket is. Nem módszeresen, mindent bejárva vizsgáltam, hanem csak szűrőpróbaszerűen néztem meg a potenciálisan szóba jöhető területeket, magas partokat. Ebben nagy segítségemre voltak az internetről letöltött régi térképek, melyek feltüntették a XIX. századi szabályozás előtti állapotokat és a későbbi gátak helyeit egyaránt. Csak olyan, egykori holtágak és árterek mellett húzódozó magas partszakaszokat látogattam végig, amelyekre később nem építettek gátakat, így nagymértékben leszűkültek a vizsgálandó területek. Három-négy napi vizsgálódás után, végül, Tiszaörvény magasságában, de még a tiszaszőlősi határban sikerült megtalálnom egy olyan nagy kiterjedésű, magasabb fekvésű területhez tartozó, érintetlen partszakaszt, amelyen nem épült gát. A hely a Tisza közelében található, attól kb. 400 méterre, egy egykori ártér határában, egy impozáns, magas parton. A korábban ismeretlen lelőhely pontos neve Tiszaszőlős-Domaháza-Pusztá-Rétidűlő⁴⁹. Ezen a parton kb. 1 km hosszan sorakoztak egymás mellett a különböző korú régészeti

lelőhelyek, köztük egy déli fekvésű részen több AVK lelőhelyrész is egymás közelében. Itt, egy helyen, egy kb. 40x20 méteres folton, különösen archaikus cserepek szóródtak, csipett díszekkel, vastag aljakkal, magas talpgyűrűkkel, pelyvás soványítással. Ezen a helyen ráadásul igen sok kagyló is hevert a felszínen. Ekkor már biztos voltam benne, hogy egy Körös-településre bukkantam, itt, a feltételezett határtól 25 km-re északra.⁵⁰ Miután a szükséges engedélyeket beszereztem⁵¹, egy 50x200 m-es területen, négyzetméterenkénti egységekben összegyűjtöttük a felszíni leleteket, majd az adatok kiértékelését követően, május elején, megkezdtük a feltárást.

A Tiszaszőlős–Domaháza-pusztai Körös-lelőhely kutatása

Mint azt a felszíni leletszóródási térképek mutatják **(2. ábra)**, elsősorban a kerámia és a kagylóadatok bizonyultak a legjobb indikátoroknak. A kis Körös-telep előkerülése az FJ21 és az FJ42 négyzetek közötti 20x30 m-es területen volt várható, ezért szelvényekkel és kutatóárokokkal ezt a területet kezdtük el vizsgálni.

A kutatószelvényekben, akárcsak a felszíni gyűjtés során, szintén négyzetméterenkénti egységekben dolgoztunk, 15-20 cm vastagságú rétegeket ástunk le egyszerre, majd a talált leleteket lelet típusonként leszámoltuk. Ennek révén rendkívül pontos leleteloszlási térképekkel és jól dokumentált metszetfalakkal rendelkezünk a feltárást minden fázisában. Mindemellett rendszeresen talajmintát is vettünk az egyes szintekből – az előkerült neolitikus objektumok esetében például a teljes betöltést kiiszapoltuk. Ez összesen több mint 800 nagy zsák átszítálását jelentette. Emiatt viszont a munka elég lassan haladt, a kb. 370 négyzetméternyi területet közel négy hónap alatt kutattuk át.⁵²

A megnyitott felszínen bronzkori és Árpád-kori jelenségek mellett, két Körös-leletet tartalmazó gödört (6. és 15. sz.) és egy kagylókkal, kerámiadarabokkal sűrűn borított Körös-járószintet tártunk fel **(3. ábra)**. A járószint, a leletszóródás alapján, egy teljesen szabályos, téglalap alakú, 12x5,5 m-es alapterületű, ÉNy-DK hossz tengelyű foltot rajzolt ki, melynek közepén egy tűzhely maradványa is előkerült. A járószintet egy ház helyeként interpretálhatjuk még akkor is, ha cölöpszerkezetek nyomait nem sikerült megfigyelnünk a löszös, állatjáratokkal telefürt talajban. A ház és a nagyobbik gödör feltehetően egy időben léteztek.

A két Körös-leletet tartalmazó gödör közül a nagyobbik, a 6. sz. gödör, mely 9x7,5 m nagyságú, ÉNy-DK hossz tengelyű volt, tele volt kerámialeletekkel, és a ház területéhez hasonlóan, nagy mennyiségben, több rétegben tartalmazott

kagylókat is. A Körös-kultúra cserepei a gödör valamennyi szintjéről előkerültek (4. ábra). Az alsóbb részekben kizárólagosan Körös-cserepek domináltak, a gödör felső rétegében azonban a Szatmár-csoport cserepei is megjelentek, egyes helyeken igen nagy számban (5. ábra).⁵³ Ennek a jelenségnek az lehet a magyarázata, hogy a Körös-gödör legfelső rétegének betöltődése után, a Szatmár-csoport települése is ugyanezen a helyen jelent meg. A korábbi Körös-gödör területét a Szatmár-csoport járásintje borította be. A 6. sz. gödörben a sok szerves anyag idővel megsüllyedt, a leletanyag összetömörödött, és a feltárás idejére a korai AVK, Szatmár-leletek immár a Körös-gödör legfelső rétegét képezték. A Szatmár-kori járásintre egyébiránt a 6. sz. gödörtől északra is találtunk nyomokat. A kerámiaeloszlási térképeken látható (3. ábra), hogy a 6. sz. gödör É-i, ÉNy-i zónájában rendkívül sok kerámia került elő – többségük korai AVK, Szatmár-korú. A járásint olyannyira sok kerámiát tartalmazott, hogy a kerámiaszóródás mértéke megegyezett a 6. sz. gödörtől É-ra lévő járásint és az itt földbe mélyedő 15. sz. gödör területén. Utóbbi gödör vagy a Szatmár-csoport idejében létesült, vagy az AVK-időszak késői, Szakálháti-fázisában. Ez a gödör is tartalmazott igen sok Körös-cserepet, kagylókat azonban csak szórványosan. Szatmár-típusú leletek is előkerültek belőle, de néhány Szakálháti-töredék is előfordult. A fentebb már említett, a 6. és a 15. gödör közötti Szatmár-járásint helyzete alapján, a 15. sz. gödör korát talán inkább a Szatmár-csoport idejével hozhatjuk összefüggésbe, bár itt konkrét bizonyítási menetet egyelőre még nem tudunk felvázolni. Meg kell említeni, hogy a 6. sz. Körös-gödörben 3 emberi csontváz maradványait és egy emberi koponyát is találtunk. A sírok közül kettőt a Szakálháti-időszakban ástak be, a harmadikat pedig, amely mélyebb rétegben feküdt, a Körös-kultúra idejében.

Az ásatási adatok fenti értelmezését radiokarbon dátumok is alátámasztják⁵⁴. A 6. sz. Körös-gödör alsó rétegeire és az itt talált csontvázra nézve ie. 5850-5620-as⁵⁵ kalibrált mérési eredmények születtek, a gödör legfelső, Szatmár-kori szintjére ie. 5620-5460-as⁵⁶ kalibrált eredmény adódott, míg a Szakálháti-sírok ie. 5060-4840-re⁵⁷ datálhatók.

A Tiszaszőlős–Domaháza-pusztai leletek feldolgozásának eddigi eredményei

Noha a kerámialeletek restaurálása még meg sem kezdődött, néhány más tárgytypus elemzése már folyamatban van, vagy már meg is történt. Így például Zoffmann Zsuzsanna antropológiai elemzése szerint az előkerült emberi csontvázak gracilis típusokat mutatnak. Vörös István meghatározása értelmében az állatcsontok 44 %-a domesztikált fajoktól származik, 34 %-a vademlős, 22%-ban pedig hal, madár, illetve hulló. A kagylók

száma több tízezer darab, elemzésük még folyamatban van. Az elszenesedett magmaradványok elemzése rendkívül fontos eredményeket hozott. Gyulai Ferenc meghatározása szerint, eddig 38 növényfajt sikerült kimutatni. Az elemzett 1530 makromaradvány 70%-a kultúrnövény, gabona vagy hüvelyes – előbbieket a gabonatermesztés legkorábbi bizonyítékainak számítanak a Kárpát-medencében.

Jelenleg kezdődött egy kerámiaelemzési program a Magyar Nemzeti Múzeum és a Tübingeni Egyetem DAAD-MÖB 2005/2006 projektje keretében, mely különféle petrográfiai elemzéseknek fog alávetni Tiszaszőlős-Domaházáról és Füzesabony-Gubakútról származó kerámiatöredékeket is.⁵⁸ E két lelőhelyről származó 13 darab töredéket úgy válogattuk össze, hogy elemzésük eredménye mind a Körös-kultúra, mind a Szatmár-csoport oldaláról nézve betekintést engedjen a kerámiakészítés technológiai folyamataiba, választ adjon a kerámia exportjának és importjának lehetőségeire, avagy bizonyítékul szolgáljon a kerámiák helyi előállítására vonatkozóan. A további, regionális összehasonlítás lehetősége egyelőre déli irányban, a Körös-Starčevo-kultúra felé végezhető el egyszerűbben, tekintve, hogy itt állnak rendelkezésre ilyen jellegű, publikált elemzési eredmények.⁵⁹

A Tiszaszőlős-Domaháza-pusztai lelőhely kutatási eredményeiből adódó általánosabb következtetéseket illetően, mindenekelőtt az fogalmazható meg, hogy valószínűleg a teljes tiszai szakaszon számolni kell Körös-lelőhelyekkel. Elsődleges távlati célként tehát a Közép- és Felső-Tisza-vidék további Körös-lelőhelyeinek felkutatása tűzhető ki. Mint a tiszaszőlősi példa is mutatja, érrefelé már nem nagy lelőhelyek előkerülése várható, hanem kisebb, egy-két házból és gödörből álló településmaradványokra lehet számítani, melyek az árterek és friss vizek határán emelkedő, magas partszakaszok mentén, valószínűleg korai AVK-Szatmár lelőhelyek területén, vagy azok tőszomszédságában keresendők. Csak olyan helyeken érdemes keresgélni, ahol gátépítések nem történtek. Ilyen, alkalmasnak tűnő helyek viszonylag kis számban fordulnak elő, felkutatásuk ezért kis erőfeszítéssel megoldható.

Természetesen a tiszaszőlősi kutatási eredményekből még sok más, fontos, további következtetés is levonható lenne, ez azonban jelen összegzés szűkös kereteit szétfeszítené, ezért a téma iránt érdeklők figyelmét előkészületben lévő tanulmányaimra irányítanám, melyekben nagyobb terjedelemben foglalkozom az észak-magyarországi neolitikáció fő kérdéseivel és legfrissebb kutatási eredményeinek bemutatásával.⁶⁰

Irodalomjegyzék

- BANNER J. 1932, A kopáncsi és kotacparti neolithikus telepek és a tiszai kultúra III. periódusa. Die neolithische Ansiedlungen von Hódmezővásárhely-Kopáncs und Kotacpart und die III. Periode der Theiss-Kultur. *Szegedi Dolgozatok VIII*. Szeged, 1932. 1-48.
- BANNER J. 1936, Régészeti kutatások Szegeden. *Szegedi Dolgozatok XII*. Szeged, 1936. 242-285.
- BANNER J. 1937, Die Ethnologie der Körös-Kultur. *Szegedi Dolgozatok XIII*. Szeged, 1937. 33-58.
- CHAPMAN J. 2003, *From Franchti to the Tiszazug: two Early Neolithic worlds*. In: Jerem E.-Raczky P. (eds.) Morgenrot der Kulturen. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag. Archaeolingua, Budapest, 2003. 89-108.
- COMŞA E. 1971, Über das Neolithikum in Westrumänien. *Acta Antiqua et Achaologica XIV*, Szeged, 1971. 31-42.
- DOMBORÓCZKI L. 2003, Radiocarbon data from neolithic archaeological sites in Heves County (North-Eastern Hungary). *Agria XXXIX*. Eger, 2003. 5-71.
- DOMBORÓCZKI L. 2004, *Tiszaszőlős-Domaházapuszta-Réti-dűlő*. In: Kisfaludi J. (ed.) Régészeti Kutatások Magyarországon 2003. Budapest, 2004. 303-305.
- GLATZ F. (ed.) 1996, A magyarok krónikája. Magyar Könyvklub. Budapest, 1996.
- HORVÁTH F.-HERTELENDI E. 1994, Contribution to the 14C based absolute chronology of the Early and Middle Neolithic Tisza region. *JAMÉ XXXVI*. Nyíregyháza 1994, 1994. 111-134.
- JÓSA A. 1892, Őskori telep Rakamaz és Timár községek között. *Arch. Ért.* 1892. 205-207.
- KALICZ, N. 1957, A Tiszazug őskori települései. *Régészeti Füzetek 8*.
- KALICZ, N. 1965, Siedlungsgeschichtliche Probleme de Körös- und der Theiss- kultur. *Acta Antiqua et Achaologica. VIII*, Szeged, 1965. 27-40.
- KALICZ N.-KOÓS J. 2000, Település a legkorábbi újkőkori sírokkal Északkelet- Magyarországról. *HOMÉ XXXIX*. Miskolc, 2000. 45-76.
- KALICZ N.-KOÓS J. 2002, Eine Siedlung mit ältestneolithischen Gräbern in Nordostungarn. *Preistoria Alpina 37* (2001). Trento, 2002. 45-79.
- KALICZ N.-MAKKAY J. 1966, Die Probleme der Linearkeramik im Alföld. *AASzeg. X*, 1966. 35-47.
- KALICZ N.-MAKKAY J. 1972, Probleme des frühen Neolithikums der nördlichen Tiefebene. In: Aktuelle Fragen der Bandkeramik. *Alba Regia XII*, 1972. 77-92.
- KALICZ N.-MAKKAY J. 1976, Frühneolithische Siedlung in Méhtelek-Nádas (Vorbericht). *Mitt.Arch.Inst. 6* (1976) Budapest, 1976. 13-24.
- KALICZ N.-MAKKAY J. 1977, Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene. *Studia Archaeologica VII*, Budapest 1977.
- KERTÉSZ R. 1996, *The mesolithic in the Great Hungarian Plain: A Survey of the Evidence*. In: Tálás L. (ed.), At the Fringes of Three Worlds. Hunter- Gatherers and Farmers in the Middle Tisza Valley, Szolnok 1996. 5-34.
- KERTÉSZ R. 2003, Mesolithic hunter-gatherers in the northwestern part of the Great Hungarian Plain. *Praehistoria 3* (2002). Miskolc, 2003. 281-304.
- KERTÉSZ et al. 1994, Kertész R.-Sümegei P.-Kozák M.-Braun M.-Félegyházi E.-Hertelendi E., Mesolithikum im nördlichen Teil der Großen Ungarischen Tiefebene. *JAMÉ XXXVI*, Nyíregyháza, 15-61.
- KERTÉSZ R.-SÜMEGEI P. 1999, Teóriák, kritika és egy modell: Miért állt meg a Körös- Starčevo-kultúra terjedése a Kárpát-medence centrumában? *Tisicum XI*, Szolnok, 1999. 9-23.
- KERTÉSZ R.-SÜMEGEI P. 2001, *Theories, critiques and a model: Why did the expansion of the Körös-Starčevo culture stop in the centre of the Carpathian Basin?* In: Kertész R.-Makkay J. (eds.), From the Mesolithic to the Neolithic. Proceedings of the International Archaeological Conference held in the Damjanich Museum of Szolnok, September 22-27, 1996. Archaeolingua 11, Budapest, 2001. 193-214.
- KOREK J. 1977A, Az Alföldi Vonaldíszes Kerámia népének települése Kisköre- Gáton. *Arch. Ért.* **104**. (1977) 3-17.
- KOREK J. 1977B, Die frühe und mittlere Phase des Neolithikums auf dem Theissrücken. *Acta Archaeologica XXIX*, 1977, 3-51.
- KOREK J. 1983, Adatok a Tiszahát neolitikumához. *JAMÉ XVIII-XX*. Nyíregyháza, 1983. 8-60.
- KOVÁCS K. 2001, Tiszaszőlős-Aszópart. Az Alföldi Vonaldíszes Kerámia kultúrájának korai telepe (Előzetes jelentés). *Tisicum XII*. 2001. 79-89.
- KUTZIÁN I. 1944, A Körös-kultúra. *Dissertationes Pannonicae Ser. II/23*. 1944.
- MAKKAY J. 1957, A bihari Berettyóvölgy őskori leletei. *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1948-1956. Debrecen, 1957. 21-40.
- MAKKAY J. 1982, A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei. Budapest 1982.

- MAKKAY J. (ed.) 1989, Békés megye régészeti topográfiája. A szarvasi járás IV/2. *MRT* **8**. Budapest, 1989.
- MAKKAY J. 1996, *Theories about the Origin, the Distribution and the End of the Körös Culture*. In: Tálás L. (ed.) *At the Fringes of Three Worlds. Hunter- Gatherers and Farmers in the Middle Tisza Valley*, Szolnok 1996. 35-49.
- MAKKAY J. 2001, A Jászság-határ és az indo-európai őstörténet: régészeti tények és nyelvtörténeti vonatkozásaik. *Tisicum* **XII**. Szolnok, 2001. 57-78.
- MAKKAY J. 2003, Ősrégészeti kutatások Magyarországon az utóbbi években. Az újkőkor és a rézkor. *JAMÉ* **XLV**. Nyíregyháza, 2003. 27-63.
- NAGY E. 1998, Az Alföldi Vonaldíszes Kerámia kultúrájának kialakulása. *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1995-96, 1998. 53-150.
- POTUSHNIAK M. 2004, Data to the question of the Starčevo/Körös Culture dwellings in the Upper Tisza Region. *JAMÉ* **XLVI**, Nyíregyháza, 2004. 53-69.
- RACZKY P. 1978, A Körös-kultúra figurális ábrázolásai Nagykörüből. *SZMMÉ* Szolnok, 1978. 7-17.
- RACZKY P. 1980, A Körös-kultúra újabb figurális ábrázolásai a Közép- Tiszavidékről és történeti összefüggéseik. *SZMMÉ* 1979-80. 5-33.
- RACZKY P. 1983, A kora neolitikumból a középső neolitikumba való átmenet kérdései a Közép- és Felső-Tiszavidéken. *Arch.Ért* **110**, 1983. 161-194.
- RACZKY P. 1986, Megjegyzések az "Alföldi Vonaldíszes kerámia" kialakulásának kérdéséhez. In: Németh P. (ed.), *Régészeti tanulmányok Kelet-Magyarországról. Folklor és Etnográfia* **24**. Debrecen, 1986. 25-59.
- RACZKY P. 1988, A Tisza-vidék kulturális és kronológiai kapcsolatai a Balkánnal és az Égeikummal a neolitikum, rézkor időszakában. Újabb kutatási eredmények és problémák. Szolnok, 1988.
- SPATARO M. 2004, Differences and similarities in the pottery production of the Early Neolithic Starčevo-Criș and Impressed Ware Cultures. *Rivista di Scienze Preistoriche*. **LIV**. 2004. 321-335.
- SUGÁR I. 1989, A Tisza-vidék két kézirat térképe. (1790, 1845.) *Tiszai Téka* **1**. Eger, 1989.
- SÜMEGI P.-KERTÉSZ R. 1998, A Kárpát-medence öskörnyezeti sajátosságai - egy ökológiai csapda az újkőkorban? *Jászkunság* **XLIV/3-4**. Szolnok, 1998. 144-157.
- SZAKMÁNY et al. 2004, Szakmány Gy.-Gherdán K.-Starnini E., Kora neolitikus kerámiakészítés Magyarországon: a Körös és a Starčevo kultúra kerámiáinak összehasonlító archeometriai vizsgálata. *Archeometriai Műhely* **1**. Budapest, 2004. 28-31.
- TOMPA F. 1937, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912-1936. *BRGK* **24-25**. 1934-35. Mainz, 1937. 27-127.
- TORMA I. (ed.) 1982, Békés megye régészeti topográfiája. A szeghalmi járás IV/1. *MRT* **6**. Budapest, 1982.
- TROGMAYER 1972, Körös-Gruppe – Linienbandkeramik. In: *Aktuelle Fragen der Bandkeramik. Alba Regia* **XII**, 1972. 71-75.
- WHITTLE A. 1996, *Europe in the Neolithic. The Creation of new Worlds*. Cambridge 1996.
- WHITTLE A. 2004, Connections in the Körös Culture World: Exchange as an organising principle. *Antaeus* **27** Budapest, 2004. 17-26.
- WHITTLE et al. 2002, Whittle, A. - Bartosiewicz, L. - Borić, D. - Pettitt, P. - Richards, M., In the beginning: new radiocarbon dates for the Early Neolithic in northern Serbia and south-east Hungary. *Antaeus* **25**, Budapest, 2002. 63-117.
- ZOFFMANN ZS. 2004, Őslakók és bevándorlók a neolitikus és rézkori Kárpát-medencében az embertani adatok alapján. *Somogy Megyei Múzeumok Közleményei* **XVI**. Kaposvár, 2004. 127-137.
- ZVELEBIL M. 1995, Neolithization in Eastern Europe: A view from the frontier. *Documenta Praehistorica* **XXII**. Ljubljana, 1995. 107-151.

¹ Jelen tanulmány a Magyar Nemzeti Múzeumban 2005.03.08-án elhangzott előadás bővített változata.

² Banner 1932, 29-30, 45-46.

³ Tompa 1937, 45-47, Banner 1936, 271, Banner 1937, 33.

⁴ Jósa 1892, 205-207.

⁵ Kutzian 1944, 33, 153-157.

⁶ Kutzian 1944, 27, 33, 153-157.

⁷ Kalicz N. tiszazugi terepbejárása: Kalicz 1957, 84-85. Kalicz N. zsákai kutatása, illetve a berettyóújfalui újabb leletek: Makkay 1957, 26-27.

⁸ Kalicz 1965, 28.

⁹ Comşa 1971, 31-33, 42-43.

¹⁰ Korábban: Makkay 1957, 27, később: Kalicz-Makkay 1976, 23, Korek 1977b, 51, Makkay 1982, 19, 19. jegyzet.

¹¹ Kalicz 1965, 29.

¹² Kalicz-Makkay 1966, 44-45, Kalicz-Makkay 1972, 77.

¹³ A legdélibb Szatmár-lelőhelyek ekkor a Tiszaörvény-Ebes-Csomaköz vonalon helyezkedtek el.

¹⁴ Kalicz-Makkay 1972, 82.

¹⁵ A Kunhegyes környéki leletek szerepéről, melyek Méri István gyűjtéséből származtak, előbb Raczyk Pál, majd Kalicz Nándor szíves szóbeli közlése révén szereztem tudomást.

¹⁶ 1972-ben, amikor Kalicz N. és Makkay J. a kunhegyesi leletek alapján a határt definiálták, a Kalicz N. által 1965-ben még jegyzett tisztaörvényi leleteket (Kalicz 1965, 28.) már nem vették számításba – a határt jóval Tisztaörvény alatt húzták meg: Kalicz-Makkay 1972, 82, Kalicz-Makkay 1977, 20.

¹⁷ Kalicz-Makkay 1976, 21-23.

¹⁸ A tiszabezdédi, nagyecsedei és fényeslitkei leleteket Makkay J. manapság már a Szatmár II-csoport emlékének tekinti (Makkay 1996 38, 13.jegyzet), Kalicz N. ezzel szemben ma is kitart amellett, hogy a leletek a Körös-kultúrához tartoznak.

¹⁹ Raczky 1980, 22.

²⁰ A leletekre egy magángyűjtő révén Raczky Pál figyelt fel, még a kötelki ásatással egy időben: Raczky 1978, 7.

²¹ Raczky 1983, 161-162.

²² A tiszagyendai leletek előkerülési körülményeit Raczky Pál szíves szóbeli közlése révén ismertem meg.

²³ Torma (szerk.) 1982. 217, 1. melléklet.

²⁴ Makkay (szerk.) 1989, 486, 1. melléklet.

²⁵ Makkay 1982, 19. 19. jegyzet.

²⁶ Raczky 1983, 189, Raczky 1986, 27-29, Raczky 1988, 29.

²⁷ Korek 1977a, 51, Korek 1983, 25-26.

²⁸ Kertész et al. 1994, 15-37.

²⁹ Kertész 1996, 26, Sümegi-Kertész 1998, 154-157, Kertész-Sümegi 1999, 17-19, Kertész-Sümegi 2001, 236-237, Kertész 2003, 289-291.

³⁰ Makkay 1996, 43, Makkay 2001, 61-64, Makkay 2003, 34-42. Makkay J. szerint a zápszonyi Körös-lelőhely a Körös-kultúra legészakabbi ismert lelőhelye: Zápszony-Zasztavnoje, Beregszásztól 15-20 km-re ÉNy-ra található (Makkay 2003, 35, 28. jegyzet, M. Potusnyak közlése alapján). M. Potusnyak legújabb publikációjában a zápszonyi lelőhely mellett a szernyei (Rivne) és a beregszászi (Beregovo) Körös-lelőhelyekről is beszámol: Potusnyak 2004. 53, 59, 62. A tiszabezdédi lelőhely ezektől északabbra található. Erről lásd a 18. sz. jegyzetet.

³¹ Whittle 1986, 43, Whittle et al. 2002, 93, Whittle 2004, 19, 18. jegyzet.

³² Chapman 2003, 90-92, 102.

³³ Zvelebil 1995, 116-120.

³⁴ A helyi preneolitikus őslakosság meghatározó szerepét a Körös-kultúra kialakításában már az 1970-es években felvetették: Trogmayer 1972, 71, Makkay 1982, 22-23, 69.

³⁵ Domboróczki 2003, 31-43.

³⁶ Nem zárom ki annak lehetőségét, hogy akár a Körös-kultúrának, akár a Szatmár-csoportnak helyi (mezolitik) népi összetevője is lehetne, sőt ez szerintem igen valószínű is, ennek aránya azonban a leletanyag alapján – legalábbis egyelőre úgy tűnik – nem lehetett meghatározó mértékű. Az AVK fejlődésének későbbi szakaszában viszont talán már nagyobb arányban neolitikizálódhattak a helyi őslakosok: Domboróczki 2003, 42-43, Zoffmann 2004, 130-131.

³⁷ A lelőhelybejelentéseket a KÖH és az illetékes megyei múzeumok felé még ugyanebben az évben megtettem.

³⁸ Domboróczki 2003, 16-18.

³⁹ Deb-5906, deb-5882. A 2003-as közlés óta, a legújabb OxCal 3.10 kalibrációs program segítségével, a dátumok még tovább pontosíthatók. Jelenleg 68,2 % valószínűséggel ie. 5620-5470 közé helyezhetők.

⁴⁰ Whittle et al. 2002, 107-117.

⁴¹ A Szatmár II csoportot átmeneti jellegűből (Kalicz-Makkay 1976, 20-24) AVK1-gyé minősítették: Raczky 1983, 187, Raczky 1988, 28-29, Horváth-Hertelendi 1994, 115-118, Makkay 1996, 37-38.

⁴² Kalicz-Koós 2000, 69, Kalicz-Koós 2002, 75.

⁴³ Kalicz-Makkay 1972, 78.

⁴⁴ Domboróczki 2003, 25-27. Természetesen a Szatmár-csoport alatt ma már csak a Szatmár II csoport értendő.

⁴⁵ Korek 1977a, 7. kép/8, 10, 11 és 12. kép/11.

⁴⁶ Pl.: Tiszafüred, Tisztaörvény, Tiszabura.

⁴⁷ Nagyon jó adatok vannak arra, hogy hogyan zajlott a Vásárhelyi-terv végrehajtása 1846-tól kezdődően (Glatz 1996, 393, 465., Sugár 1989, 89-98). A kanyarátvágások, az új medrek kiásása, a folyómeder szélesítése, majd a töltés és a gátépítés óriási pusztításokkal járhatott a Tisza egész szakaszán, sőt a Berettyó és a Körösök vidékén is. Tudjuk, hogy a Körös-kultúra lelőhelyei kifejezetten a magas partokon találhatóak. A telepek ugyan nagyon hosszúak is lehetnek, de szélességük legtöbbször nem lépi túl a 20-30 m-t. A Kutzián I. által idézett XIX. sz. végi leletbejelentések egy része éppen a töltésépítések során elpusztított lelőhelyekről szól (Kutzián 1944, 6-7., 10., 14., 20., 22., stb.). Az 1960-as évektől induló Tisza-szabályozás és vízlépcső-építés újabb pusztításokkal járt. Sajnos, egyes helyeken, még a régészeti leletmentéseket sem vették igazán komolyan (Korek 1977a, 3).

⁴⁸ Például ilyen történt Tiszaszőlős-Aszópart esetében is: Kovács 2001, 79.

⁴⁹ A Kutzián I. által említett Tisztaörvény-Malompart valószínűleg innen pár kilométerre található, a mai Tisztaörvény belterületén.

⁵⁰ Makkay 2001, 65.

⁵¹ Hálás köszönetem a földtulajdonosnak, Jobbágy Sándor úrnak, a Szolnoki Múzeum régészeti osztályvezetőjének, Csányi Mariettának és a KÖH területi képviselőjének, Simon Katalinnak, akik kellően rugalmasak és segítőkészek voltak ahhoz, hogy mielőbb lehetővé váljon a kutatás.

⁵² Domboróczki 2004, 303-305.

⁵³ Makkay J. a tiszaszőlősi AVK leletek helyéről legutóbbi összefoglaló tanulmányában a következőket írja: „Fura módon, az AVK formái és motívumai a gödör alsó részében voltak.” (Makkay 2003, 39.). A hivatkozott eredeti szövegben viszont az szerepelt, hogy az AVK cserepek a gödör tetején voltak: „It is interesting that ALP forms and motifs can be found towards the top of the pit.” (Domboróczki 2003, 30, 97. jegyzet).

⁵⁴ A tiszaszőlősi feltárás csontanyagából eddig 5 radiokarbon mérési eredmény született a Debreceni Atomki laboratóriumában. Az adatok részletes közlése előkészületben van.

⁵⁵ 68,2 % valószínűséggel, az OxCal 3.10 kalibrációs program szerint.

⁵⁶ 63,1 % valószínűséggel, az OxCal 3.10 kalibrációs program szerint.

⁵⁷ 65,8 % valószínűséggel, az OxCal 3.10 kalibrációs program szerint.

⁵⁸ Jelen összefoglalás ebből az alkalomból íródott. Ezen a helyen szeretném megköszönni Kalicz Nándornak, hogy a szöveg elolvasását követően segítő észrevételeit megosztotta velem, és így munkám minőségén javítani tudtam.

⁵⁹ Szakmány et al. 2004, Spataro 2004.

⁶⁰ Ezek előre láthatólag a 2005-ben megrendezett debreceni és mainzi konferenciák kötetiben fognak majd megjelenni.